

Jan Vaes

DE GRAVEN VAN LOON

LOONS, LUIKS, LIMBURGS

INHOUD

INLEIDING.	
NIETS HEEFT ZOVEEL TOEKOMST	
ALS HET VERLEDEN	9
Bokrijk, boeren, Bokkenrijders en bloesems?	9
Loons, Luiks, Limburgs... en Europees	9
Duizend jaar Loon?	10
Loon loont de moeite	10
Game en fantasy	12
DEEL 1.	
DE KAARTEN EN DE SPELREGELS	15
De speeltafel en de spelregels:	
Germaanse staten zijn privébezit	15
Nulle terre sans seigneur	15
De Frankische troefkaart: graafschappen	17
Het leenstelsel: van Gefolgschaft naar vazal,	
van buit naar beneficium	19
Ruzie in Voeren	21
DEEL 2.	
DE SPELERS EN HUN JOKERS	23
DE NOORMANNEN: CROUPIERS OF VALSSPELERS?	
23	
DE GRAVEN VAN LOON	
26	
Balderic en Loon: valsheid in geschrifte...	26
Krakende krochten	32
De graven van Loon en hun leenheren	32
Knecht van twee meesters	35
Tripartites, koorddansers, files en vlaai	35
Erfelijkheid van lenen: zwaardlenen en konkellenen	37
De Loonse feodale strijdmacht: maar zonder opa's!	37
Opgedragen lenen: gegeven is niet gegeven...	38
De grens is de graaf. Wat betekent het graaf	
van Loon te zijn?	38
Voeren: Vlaams, Luiks of Brabants?	42
Loonse burchten	42
Loonse lenen, heerlijkheden	52
Loonse eigengoederen, allodia	58
Loonse voogdijen	59
Heerlijkheden in Loon	61
Kerkelijke heerlijkheden en domeinen in Loon	64
Het bestuur van de heerlijkheden:	
heerlijke rechten en plichten	64
Loonse centrale instellingen	66
Loonse schepenbanken	66
DE PRINS-BISSCHOP VAN LUIK,	
ZIJN MACHT EN ZIJN TERRITORIA	68
Van bisschop naar prins-bisschop	
68	
Het bisdom Tongeren-Maastricht-Luik: wij wonen in	
Maastricht maar drinken de Maas...	
68	
Een bisschop in de hemel, een toren in de wolken	
69	
De Luikse troefkaart: de rijkskerk	
70	
Hemel en aarde bewegen: de Investituurstrijd	
72	
Rome aan de Maas en wijn in de Maas	
72	
Liège, tu dois Notger au Christ, et le reste à Notger	
73	
Luikse territoria: van Valenciennes tot Maaseik	
75	
Mechelen is 100.000 livres tournois waard	
77	
Maastricht: het Berlijn van de Lage Landen	
78	
Henegouwen Luiks	
78	
En Loon	
79	
De stad van Sint-Trudo	
80	
Het graafschap Horne	
81	
Et les autres...	
81	
Geen bloed meer in de Maas: godsvrede als	
machtsmiddel	
85	
Een bisschop in het harnas	
87	
Met spek schieten	
88	
Mobilisatie, effectieven en logistiek	
88	
Een harnas voor een pint	
90	
No rules...	
91	
... no whisky: Loon in Schotland	
91	
Een middeleeuwse frontbeweging?	
91	
Nu nog een vijand	
92	
Biljarten met de bisschop. Le Palais,	
het centrum van de macht	
93	
NIEUWE SPELERS: DE LOONSE EN LUIKSE STEDEN	
95	
Luiks (stads)recht: vrijheid, libertas	
95	
L'enfant terrible	
96	
Uw geld of uw vrijheid!	
97	
Rol en bestuur van de steden	
99	
De fiscus vist achter het net	
100	
Loonse steden	
101	
Borgloon, caput comitatus	
103	
Hasselt, een redelijck fraey stedeken	
104	

Bree en Bartholomeus	108	Lodewijk II, Moha en het Brabants gevaar	146
Beringen, de barbarie van Corbie	110	Wat voert hij in zijn schild?	146
Bilzen en Kolmont	111	Zijn Limburgers traag?	147
Hamont en het Land van Grevenbroek	113	Een communautair probleem	147
Maaseik, Van Eyck en Vauban	114	Herve-kaas en moezelwijn in Sint-Truiden	148
Wuestherck	116	Arnold III en de Teutonen	153
De heer van Peer, Sint-Trudo en de schone slaapster	116	Lodewijk III, graaf van Loon of Rieneck: <i>l'embarras du choix</i>	157
Stokkem en het <i>castrum maius fortalicium</i> <i>comitatus Lossensis</i>	118	Arnold IV: Chiny, Hasselt en Van Maerlant	157
Halen, een grensgeval	118	Een duivelse gravin van Loon	157
Luikse steden: vurig, vrij en volks	119	Duivenmest en galgenhout	159
Stedelijke inspraak en de Mal Saint-Martin	119	Jan, graaf van Loon en de Oorlog van de Koe	160
<i>Ces gens de ce pais sont seigneurs d'eulx mêmes</i>	121	Arnold V en het dubbelspel in Woeringen	160
Awans en Waroux: blinde haat	122	De Guldensporenslag, de <i>Maselanders</i> en de kat van Arnold V	162
<i>Le petit chevalier</i> , ramptoeristen en een nieuw soort veldslag	123	De Luikse metten	164
		Lodewijk IV en de Slag van Hoeselt	165
		Diederik van Heinsberg, Kaïn en de oren van de bisschop	166
		Zweren in Vreeren	167
		Godfried van Dalenbroek: <i>por tres-apparant</i> <i>besogne et necessiteit</i>	167
		Arnold van Rummen. De uitverkoop van Loon en Chiny	168
		<i>Bisschop tot Ludic ende greve van Loen</i>	169
		Johanna van Loon, Willem van Oranje en Frankenstein	171
		HET GRAAFSCHAP LOON EN HET GRAAFSCHAP RIENECK	175
		De bronnen	175
		Rheineck en Rieneck: in het centrum van de Investituurstrijd	177
		Kruisvaarders en heiligen	180
		Het tornooi van de dode ridders	182
		Gerard von Rieneck, Duits keizer?	183
		Zwaanridders	184
		De graven van Rieneck: in de top veertig!	186
		De territoriale basis	187
		Voogdijen en stedelijke politiek	189
		Rieneck, Antwerpen en een <i>Welthandelsdorf</i>	190
		De zwanenzang van Rieneck	190
		Een verstrooide keizer, klein-België en de koning van luilekkerland	191
DEEL 3.			
HET KAARTSPEL	125		
DE GRAVEN VAN LOON, LEENMANNEN VAN LUIK EN VAN DE KEIZER (1015/1040-1366)	125		
Giselbert of Arnulf: de Luikse connectie	125		
Ambras om Duras	126		
Sofie van Loon, fictie of moeder aller Hongaren?	128		
Arnold I, graaf van Loon en burggraaf van Mainz	129		
Arnold II, graaf van Loon en Rieneck, vader van Averbode	130		
Lodewijk I, graaf van Loon en Rieneck en Agnes van Metz: mecenas en baarljke duivel	132		
Het perroen, brandpunt van de vrijheid	133		
Moeder aller Beiers	136		
Shoppen in Parijs	138		
Gerard I, graaf van Loon en Rieneck: de Brabantse connectie	138		
Rudolf von Zähringen: meer prins dan prelaat	139		
Een Vlaams onderonsje in Constantinopel	140		
Lodewijk II, graaf van Loon: een brokkenpiloot	141		
Het Hollands avontuur	141		
Eerst eten...	141		
Loonse eilanden?	144		
Loon in Londen	144		
Tussen hamer en aambeeld	145		

HERAUTEN, MÊLEES EN HOOFSE LIEFDE:	
DE GRAVEN VAN LOON-CHINY	192
Betekenis en ontstaan	192
De eerste grafelijke dynastie van Chiny	193
Chiny in handen van de graven van Loon	195
<i>Le Tournoi de Chauvency</i> : het grootste game uit de middeleeuwen	198
Tornooi, taboe en topos	198
<i>Wein, Weib und Gesang</i> ... en Limburgse vlaai?	199
LOONS-LUIKSE POLITIEKE GESCHIEDENIS (1361/1366-1795)	201
Absolute vorsten	201
De generale instellingen van het prinsbisdom na 1366: door clerus gekleurd	201
Het Bourgondische gevaar	202
Bavari en Perweziani: tussen Avignon en Rome	204
De Jantjes: zonder genade, zonder vrees, zonder volk	205
Jan van Eyck, vriend van de vijand?	207
Jan van Heinsberg en de hangjongeren	208
Een graafschap te koop	208
De eerste bedelaar van het land en een kruistocht in ruil voor Luik: Louis de Bourbon (1456-1482)	209
Razende Raes	210
<i>Cartouwen, courwaecken</i> en donderbussen	211
<i>L'histoire se repète</i>	212
Luik, gebroken spiegel van alle kwaad	214
Een everzwijn te paard en de knieën van keizer Karel	216
Geschonden neutraliteit	220
De instellingen na 1500: centralisatie onder één dak en de mosselen van de bisschop	221
Sint-Nicolaas en de boeman	224
Schansen: verweesd weerwerk	224
DE BEIERSE (1581-1723, 1744-1763) EN DE VERLICHTE PRINS-BISSCHOPPEN (1763-1795)	226
Knorreputten, zwaluwen, bloedworst en taart	226
<i>Brüder aus Bayern</i> en de geheimagentes van de Zonnekoning	228
Brengt Spa Verlichting?	229
DE FRANSE TIJD (1795-1815): HET SPEL IS UIT	231

DEEL 4.	
HET SOCIAAL-ECONOMISCH LEVEN	235
IN DE MIDDELEEUVEN (500-1450)	235
De landbouw in Loon en Luik	235
Stabiliteit en stagnatie	237
Loonse en Luikse wijn	238
Bidden, vechten of werken	238
Een paard van Troje in Borgloon	239
Het einde van de vrouw	240
Armenzorg en ziekenzorg: <i>ticket to heaven</i>	241
Handel en nijverheid	243
De ambachten	245
Van alle markten thuis	246
Lombarden, Cahorsini en joden: dat kan tellen	247
Wapenindustrie: een slag achter de hand	248
Wie trekt het laken naar zich toe?	248
De impact van drie catastrofes	249
Het geheim van de Mont Ventoux	250
Loon en Luik: het aards paradijs?	250
Leprozen, pest en langeafstandsdoop	252
<i>Chaussée d'amour</i> , Rocamadour en Sint-Amadour: uw eer of uw oor	254
Zwarte aarde	255
Bieroorlogen	256
IN DE NIEUWE TIJD (1450-1750)	257
Van de Bourgondiërs tot de Habsburgers (1450-1580)	257
Opwarming van de aarde	258
Menseneters	259
De goede oude tijd, de jeugd van tegenwoordig en een <i>druckelyck stuck</i>	259
De smidse van Vulcanus	261
Pompen of verzuipen (1580-1640)	262
Teuten, vis en Vlaamse preken	265
Leve de oorlog!	265
Loon op zee	266
Stabilisatie (1660-1740)	266
<i>Herr Flick</i>	267
Te snel rijden en bagagetoeslag	268
Loonse babyborrels	269
DE BLOEIPERIODE (1750-1795)	269
<i>Hoe het quaet gespuus gaet zwigten</i>	270

DEEL 5.		DEEL 6.	
HET RELIGIEUZE LEVEN	273	HET CULTURELE LEVEN	323
ONTSTAAN EN RIJKSKERK	273	DE MAASLANDSE CULTUUR IN DE VROEGE MIDDELEEUWEN	323
BISDOM EN PRINSBISDOM LUIK	274	Athene van het noorden of de goede barbaarse stad?	324
SECULIERE KERK: DE STAD GODS	274	Architectuur: eenheid van imperium en sacerdotium	326
Alle heiligen tevreden	276	De projectontwikkelaars van het jaar 1000: van Aken tot Nijvel	327
REGULIERE KERK	277	TAAL	331
Sint-Trudo en een stad apart	277	Frans, Duits of Diets	331
De bijen van de abt en de varkens van de voogd	278	Nederlands: gebakerd in Bilzen	333
Een wespennest	280	Van Veldeke <i>impete daz êrste ris in tuitescher zungen</i>	334
<i>Liège est inondé de moines</i>	282	<i>Loans?</i>	335
Wie zonder zonden is...	282	<i>Loon versoet arbeydt</i>	336
<i>Qui pêche par amour est digne de pardon</i>	287	Een communautair probleem?	337
's Heeren honden, zakbroeders, minderbroeders, vrouwenbroeders en eksterbroeders	288	Het ernstigste volk ter wereld en de Loons-Luikse culturele identiteit	338
RECLUSEN, BEGIJNEN EN HEILIGEN	291	DE GOTIEK, VAN EYCK EN HET REALISME	339
Levende doden	291	KUNSTENAARS, HUMANISTEN EN WETENSCHAPPERS IN DE NIEUWE TIJD	343
Begijnen en bogaarden	292	BAROK IN LUIK EN LOON	349
Grijs, grauw, zwart of wit	298	COMPONISTEN EN MUZIEKPRAKTIJK IN HET PRINSBISDOM	353
Het beloofde land van Luik	298	ONDERWIJS	357
De Heilige Maagd en de taalgrens	300	BIBLIOGRAFIE	360
Parijs en de zieneres van Spalbeek	300	INDEX VAN EIGENNAMEN	368
POLITIEKE ROL VAN DE KERK	303	REGISTER VAN PLAATSNAMEN	376
Malitia of militia	304		
De kruistochten	304		
DE RELIGIEUZE EN CULTURELE ROL VAN DE KERK	304		
DE SOCIAAL-ECONOMISCHE ROL VAN DE KERK	304		
Als een hond naar zijn braaksel	305		
REFORMATIE EN CONTRAREFORMATIE	306		
Walen en de taal van Luther	307		
Maaseik in de Bijbel	308		
De rol van de prins-bisschoppen	309		
Loon, Luik en de Tachtigjarige Oorlog	310		
Loonse edelen en de hervorming: <i>syn hoeft gecloven tot in syn hert</i>	312		
De ideale vrouw is een Luikse	314		
Katholieke hervorming en Contrareformatie in het bisdom Luik	314		
Het Concilie van Luik of het Concilie van Trente?	316		
Pelgrims, pooiers en mirakels	319		

INLEIDING

NIETS HEEFT ZOVEEL TOEKOMST ALS HET VERLEDEN

BOKRIJK, BOEREN, BOKKENRIJDERS EN BLOESEMS?

Bij het brede publiek in Vlaanderen en Nederland is de geschiedenis van het graafschap Loon vrij onbekend en dus onbemind. Misschien omdat ze nooit voldoende en dan nog eerder laat ontsluit werd? En omdat toegankelijke, geïllustreerde publicaties vooralsnog ontbreken? Allicht wierpen de vele anderstalige historische werken eveneens een barrière op.

De geschiedenis van Limburg wordt daardoor binnen en buiten de eigen provincie – helaas – nog te vaak geassocieerd met en beperkt tot de Bokkenrijders, Bokrijk, het mijnverleden en Tongeren als oudste stad van België, soms nog met de Boerenkrijg. Allemaal interessante topics, maar ze vertegenwoordigen slechts enkele decennia uit haar rijke historiek. In het beste geval vereenzelvigd men het graafschap Loon met het huidige Belgisch-Limburg.

Dit boek wil een eyeopener zijn om het tij te keren, alvast een amuse-gueule.

De grondstoffen in Limburg raken uitgeput, de multinationals zingen het duidelijk niet eeuwig uit. De bloesems doen dat wel, ze zijn een jaarlijks terugkerend doch kort refrein. Wat blijft is de geschiedenis. Er is niets dat zoveel toekomst heeft als het verleden.

LOONS, LUIKS, LIMBURGS... EN EUROPEES

Zoals alle graafschappen in de middeleeuwen was Loon een amalgaam van eigen, geleende en verleende territoria, van rechten en voogdijen, erfelijk toebehorend aan een grafelijk huis. Het graafschap is genoemd naar de grafelijke stamburcht die in het huidige Borgloon stond. Dat was de hoofdplaats – niet de hoofdstad – van het graafschap, het *caput comitatus*, ook al verhuisden de graven omstreeks 1180 definitief naar een nieuwe burcht in Kuringen bij Hasselt.

In 1361 overleed hun laatste wettelijke erfgenaam. De iure in 1361, de facto in 1366 werd het graafschap ingelijfd door de Luikse kerk, de belangrijkste leenheer van de Loonse graven. Dat was een logische en volkomen legale procedure. De Luikse prins-bisschoppen bestuurden voortaan als graaf van Loon het oude graafschap. Dat voegde nog eens vierhonderd jaar toe aan zijn geschiedenis, tot de Franse tijd, die in het prinsbisdom Luik in 1795 begon. De Franse revolutionaire wetgevers doekten de eeuwenoude territoria op en vervingen de instellingen door die van een moderne staat. Het graafschap Loon bestond niet meer, er was geen graaf van Loon meer.

In 1815 beslisten de Europese mogendheden tot de oprichting van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, met Willem I als koning. Die vond het nodig – volstrekt ten onrechte – het huidige Belgisch-Limburg en het huidige Nederlands-Limburg 'Limburg' te noemen naar het kleine hertogdom Lympurch/Limburg (Limbourg, in het boek voortaan zo geschreven) in de buurt van Verviers,

---

← Gruitrode, commanderie van de Duitse Ridderorde.

dat nu tot de provincie Luik behoort. Zo kon de vorst de titel 'hertog van Limburg' blijven voeren. Meer nog, al sinds de Slag van Woeringen (1288) was dit hertogdom Limbourg in handen van de Brabantse hertog. Limburgers van beide zijden van de Maas raakten finaal opgezaald met een verkeerde naam, een verkeerd wapenschild, een verkeerde vlag. Maar de geschiedenis vergeet niet.

Voor veel lezers zal het verrassend overkomen dat de graven van Loon een niet te onderschatten rol speelden op het Europese toneel; in het Duitse Rijk, tussen het hertogdom Brabant en het prinsbisdom Luik. Al in de 11de eeuw huwde Arnold I, graaf van Loon, met de enige erfgename van de burggraaf van Mainz. Een generatie later noemden de graven van Loon er zich burggraaf van Mainz én graaf van Rieneck. Ze bouwden er verschillende burchten en abdijen, stichtten steden en verwierven er een aanzienlijke machtsbasis, in het hart van het Duitse Rijk. Vier generaties lang werden beide graafschappen door één persoon, in personele unie, bestuurd; dan scheidden zich de wegen. De tak Loon-Rieneck wist zich in dit Noord-Beierse graafschap nog te handhaven tot 1559. Ook het graafschap Chiny – in Frans vaarwater – kregen de Loonse graven gedurende geruime tijd in handen, zelfs een poosje het graafschap Holland.

DUIZEND JAAR LOON?

In een oorkonde die laat uitschijnen dat ze in 1015 is opgesteld, wordt een graaf van Loon genoemd. Dat zou dan de oudst bekende vermelding zijn, meteen duizend jaar geleden. Deze tekst blijkt echter een bewuste vervalsing uit 1111-1116, van een eeuw later dus. De opsteller wil op dat ogenblik doen geloven dat de grafelijke familie van Loon al in 1015 instemde met een omvangrijke schenking van goederen. De vervalser had daar alle belang bij en daarom antedateerde hij het document.

Toch zal ik enkele argumenten aanvoeren om de oudste vermelding van een graaf van Loon, *comes Lossensis*, terug te brengen tot het episcopaat van Balderic II, prinsbisschop van Luik, van 1008 tot 1018.

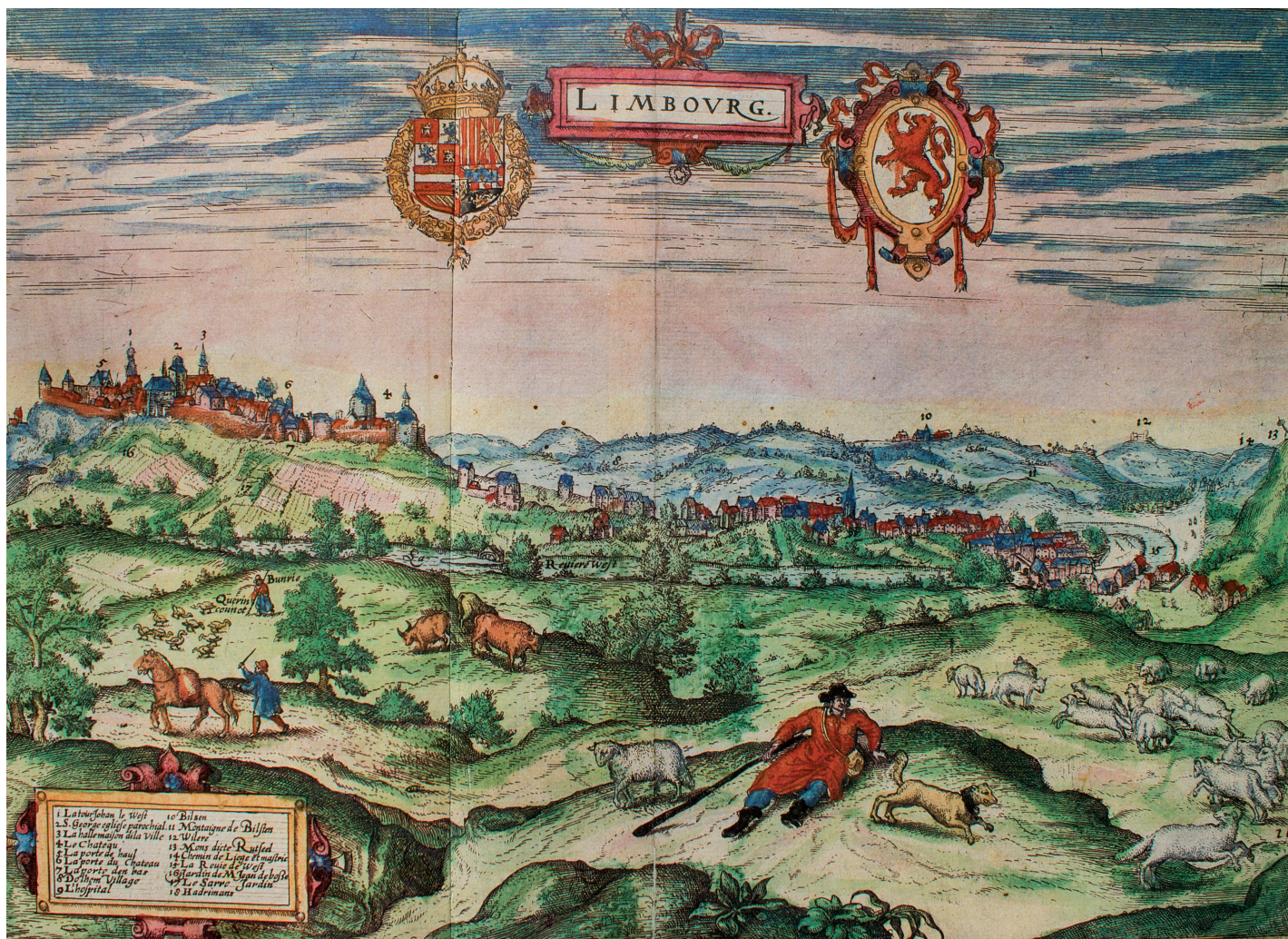
LOON LOONT DE MOEITE

Voor historici is de millenniumgedachte eerder bijkomstig. De tijd leek mij evenwel meer dan rijp voor een geïllustreerde synthese van de Loonse geschiedenis – een

blijvend visitekaartje. Het is immers opvallend dat er tot nu toe geen enkele monografie bestaat die de politieke, de sociaal-economische, de religieuze en culturele ontwikkelingen in het graafschap behandelt, aan de hand dus van wat in het jargon het 'historisch referentiekader' heet.

Johannes Mantelius (1599-1676) schreef een *Historie Lossensis libri decem*, met handgeschreven aanvullingen. In 1717 publiceerde Laurent Robyns de eerste bronnen van het graafschap Loon. Eenzaam klinkt daarna de stem van kanunnik Daris (1821-1905) uit Borgloon met zijn *Histoire de la bonne ville, de l'église et des Comtes de Looz, suivie de biographies Lossaines*, een pionierswerk uit 1864-1865. Dan is het opnieuw een eeuw wachten op Jean Baertens onovertroffen standaardwerk *Het graafschap Loon* met als ondertitel *Ontstaan-politiek-instellingen*. Het behandelt de socio-economische, religieuze en culturele ontwikkelingen niet. Bovendien beperkte Baertens zich tot de 11de-14de eeuw en is zijn basiswerk intussen bijna een halve eeuw oud. Het is niet geïllustreerd, veronderstelt veel voorkennis en blijkt moeilijk toegankelijk voor de geïnteresseerde leek. Gelijkaardige schaduwzijden vertoont *Het Graafschap Loon. Politieke en Sociale overzichtelijke geschiedenis* van J. Lyna, in 1956 gepubliceerd. Uiterst belangrijk en rijk gestoffeerd is dan weer Jan Gerits' *Historische steden van Limburg* uit 1989, maar uit de titel kan men al de thematische beperking afleiden. Nog recenter (1996) werd een diepgaand en nuttig overzicht gepubliceerd van de Loonse instellingen van de hand van J. Molemans (*De politieke en rechterlijke instellingen van het graafschap Loon*, nummer 50 van *Het Oude Land van Loon*).

Interessante aanvullingen bieden het werk van P.J.H. Ubachs dat beide Limburgen behandelt en de compilatie van J. Moons uit 1992 (*De graven van Loon. Geschiedenis van het graafschap Loon, het prinsbisdom Luik en Limburg*, nummer 47 van *Het Oude Land van Loon*). De eerste studie brengt ook andere aspecten dan de politieke naar voren, maar moet noodgedwongen het graafschap Loon bondig behandelen. Moons' werk maakte Baertens studie toegankelijker en beschrijft ook kort de periode na de 14de eeuw. Maar ook dit werk beperkt zich tot de politieke geschiedenis. Honderden artikels in onder meer het tijdschrift *Het Oude Land van Loon* en in vele tijdschriften van geschied- en heemkundige genootschappen vullen deze basiswerken aan. Hetzelfde geldt voor de vele studies over deelaspecten, gepubliceerd in historische, kunsthistorische en archeologische tijdschriften. Het Historisch Studiecentrum Alden Biesen leverde tijdens de laatste de-

cennia belangrijke bijdragen over de geschiedenis van de Duitse Ridderorde en haar impact op de regio. Bijzonder nuttig voor de lokale geschiedenis zijn de onderzoeksgidsen die onder impuls van onder anderen rijksarchivaris Rombout Nijssen zijn uitgegeven.

Voor al in de eerste helft van de 20ste eeuw zagen belangrijke bronedities het levenslicht. Waalse auteurs tonen uiteraard heel wat belangstelling voor de geschiedenis van het prinsbisdom Luik, in al zijn facetten. Erg interessant voor ons, omdat het graafschap Loon tot 1361/1366 een leen van het Luikse kathedraalkapittel was en er daarna door geannexeerd werd.

Het blijft merkwaardig dat het graafschap Loon niet méér aandacht kreeg. De ‘vaderlandse geschiedenis’ en de benadering ervan in het onderwijs beperken zich nog altijd wat eenzijdig tot de Nederlanden, waartoe Loon en Luik niet behoorden. Loon en Luik lagen van bij hun ontstaan ononderbroken in het Duitse Rijk gebeiteld, en

↑ De stamburcht van de hertogen van Limbourg links en het stadje Limbourg rechts. De naam van dit hertogdom werd in de 19de eeuw geheel ten onrechte aan de beide Limburgen gegeven. Anonieme illustratie van omstreeks 1660, verschenen in diverse uitgaven van de *Descrittione di tutti i Paesi Bassi* van Lodovico Guicciardini.

vanaf het begin van de 16de eeuw meer specifiek in de *Niederrheinisch-Westfälische Reichskreis*.

De geschiedschrijving kende als wetenschappelijke discipline in de 19de eeuw een grote bloei, de eeuw waarin de Europese staten het levenslicht zagen. De romantische eenheidsgedachte en de natievorming vertekenden echter vaak de historische realiteit. Zo kon het kersverse België het best ‘vergeten’ dat het eeuwenlang niet alleen twee talen kende, maar ook tot twee rijken behoorde: het Franse koninkrijk en het Duitse keizerrijk. Toen ze vanaf 1795 niet langer tot het Duitse Rijk behoorden, viel ook bij de

Duitse historici de interesse voor Luik en Loon nagenoeg weg. Een hele regio, een groot patrimonium bleef historisch verweesd achter: niemandsland, twee van de tien Belgische provincies. En dan te weten dat er door de aderen van de drie regerende Benelux-vorsten manifest Loons bloed stroomt, blauw bloed zelfs. Koning Filip van België en groothertog Henri van Luxemburg stammen langs koningin Elisabeth van België rechtstreeks af van Otto I van Wittelsbach (1117-1183) en zijn gade Agnes van Loon (†1191), koning Willem Alexander van Jan IV van Nassau-Dillenburg (1410-1475) en zijn vrouw Maria van Loon-Heinsberg (1426-1502).

Deze synthese wil onder meer zichtbaar maken dat juist door de ligging tussen én het contact met de naburige culturen, de geschiedenis en cultuurgeschiedenis van Loon en Luik bijzonder rijk zijn: Loon loont de moeite!

GAME EN FANTASY

Mijn opdrachtgevers gaven een moeilijke oefening mee: geschiedenis in mensentaal vertalen voor een breed publiek én voldoende wetenschappelijke nuance bewaren, en dat in achttien maanden tijd. Om al die redenen is het boek zeker niet in al zijn onderdelen gefundeerd op eigen archivalisch onderzoek, maar wel op bestaande bronedities, talrijke deelstudies en eigen publicaties. Heel wat nieuw materiaal dook niettemin op uit onverwachte hoek, uit archieven wereldwijd.

Dit werk brengt geenszins het verhaal van elk dorp, van elke stad. Het is niet exhaustief en zeker vatbaar voor verbetering en aanvulling. Het wil een toegankelijk overzicht van de geschiedenis van Loon schetsen, een voorlopige en noodzakelijkerwijze onvolledige synthese; breed, samenhangend, gemakkelijk leesbaar, en rijkelijk geïllustreerd met vaak origineel en verrassend materiaal.

Het boek zou het best een didactische inslag krijgen, zo luidde de boodschap. Dat werd in dank aanvaard. Ik houd er immers van om de mechanismen van de geschiedenis te ontrafelen. Zij worden al te vaak veronachtzaamd, waardoor men soms de indruk wekt dat geschiedenis bestaat uit een opsomming van onsamenhangende feiten en toevalligheden. Deze mechanismen zijn uiteraard niet altijd aanwezig, zichtbaar of te voorzien. Toch zijn menselijke samenlevingen tot op zekere hoogte voorspelbaar, gewoon omdat mensen mensen blijven.

Ik heb het hele verhaal opgevat als een kaartspel. Eerst worden de spelregels van het ancien régime uitgelegd, zo-

als het patrimoniaal denken over de staat – het leenstelsel in concreto en hoe dat tot stand kwam – en wie de spelregels bepaalde. Daarna stel ik een aantal kaartspelers mét hun troefkaarten voor: de graven van Loon en hun directe leenheren, de Luikse kerk en de Duitse keizer. Er zijn zelfs valsspelers.

Dan kan het kaartspel beginnen, waarin het finaal altijd om de overwinning draait. De graven van Loon passeren chronologisch de revue en ik toon de lezer hoe hun (machts)spel evolueert. Na een eerste ronde, in 1366, vallen ze af en neemt een andere speler, de prins-bisschop van Luik, hun kaarten over. In 1795 is het *game over*. De Franse revolutionairen leggen een ander spel op, met totaal nieuwe spelregels.

Geschiedenis is geen *fantasy*. Alles wat geschiedkundigen weten, komt uiteindelijk uit (historische) bronnen, geschreven of niet-geschreven. Dat is meteen de reden waarom ik in het boek veel tekstfragmenten heb opgenomen, meestal in de oorspronkelijke taal. Een korte omschrijving of een letterlijke vertaling wordt er vaak aan toegevoegd. Een geïnteresseerde leek krijgt immers zelden de bronnen zelf te zien, enkel hun verwerking of interpretatie.

Voor de Loonse geschiedenis staan overigens heel wat boeiende figuratieve bronnen ter beschikking. Naast de kaartboeken van Ferraris en van de abdijen van Averbode, Herkenrode, Munsterbilzen en Sint-Truiden, bevat ook de collectie tekeningen van Remacle Leloup een schat aan informatie.

De aansluitende bibliografie maakt geenszins aanspraak op volledigheid.

Het stadsbestuur van Borgloon nam het initiatief voor deze uitgave. Na zoveel eeuwen vervulden burgemeester, schepenen en inwoners opnieuw even de rol van *caput comitatus*, hoofd van het graafschap.

Enkele goede vrienden verzorgden de meeste illustraties in dit boek, met name Chris Maes, Christel Rutten, Jan Gruyters en Hugo Cox. Het betekende lange dagen en duizenden kilometers om het Loons-Luiks erfgoed te fotograferen. Voor het rigoureuze nalezen van het manuscript dank ik andermaal Chris Maes en Jan Gruyters, van harte, en Kris De Wilde voor de boekhoudkundige begeleiding.

Davidsfonds Uitgeverij bood de kans het boek te laten verschijnen in de prestigieuze reeks van de *Bourgondische vorsten*, de *Graven van Vlaanderen* en *Oranje tegen Spanje*. Ook al is van bij de aanvang overeengekomen dat de *Graven van Loon* een ander opzet mocht hebben: een mooi visitekaartje, een verrassende kennismaking.

Eveneens dank aan de paters van de Abdij van Averbode, Graaf Thierry de Hemricourt de Grunne (kasteel van Schoonbeek), Baron Claude de Villenfagne de Vogelsanck (kasteel van Vogelsanck), Gerard Briers de Lumey (kasteel de Burg Lummen), Georgy Jean Raymond Vanhees (kasteel van Wijer), Willy Tans (kasteel van Printhagen), Mieke Desplenter (Kasteel Ter Dolen), Jean-Marie Arkens (kerkfabriek van Sluizen), Renée Wilmet (Saint-Jacques, Luik), Tim Vanderbeken, Jonas Slegers, Jules Vandeweyer, Frank Cleenders, Simon Loverix, Stefanie Sfingopoulos, Steven Vandewal, Stefan Lycops, Julien Daenen, Jean Louis Sourbron, Ann Delbeke, Tessa Vanpaeschen, Adelin Remy, Har Sillen, Guy Vijgen, Piet Snellings, Noël Baldewijns, Tom Van Laer, Erik Werps, Bert Coninx en Maike Meyers.

Barbara Grimm en Herbert Bald (Spessartmuseum Lohr am Main), Josef Harth (Leiter des Stadtarchivs Lohr am Main), Karl Anderlohr (redacteur *Main Post*, Lohr am Main), Wolfgang Küber (1. Bürgermeister Stadt Rieneck), Elke Huppert, Sabrina Gebhardt en Michael Grund (Ev. Stiftkirche Sankt Arnual Saarbrücken) ben ik eveneens zeer erkentelijk.

Ik wil de lezer erop wijzen dat een aantal sites en kastelen, getoond in dit werk, niet toegankelijk is voor het publiek.

